

INLEIDING

Maar ik vrees dat het met de inleidingen van de atlassen gaat zoals met de voorberichten van de woordenboeken : zij blijven meestal ongelezen.

WILLEM PÉE,

Taal en Tongval, 23, 1971, blz. 132.

HET is nu zo'n twintig jaar geleden, dat professor Blancquaert mij uitnodigde de atlas van Gelderland en Zuid-Overijssel, deel 12 van zijn Reeks van Nederlandse Dialektatlassen, te verzorgen. Ik heb die uitnodiging toen wel met inderdaad jeugdige overmoed aangenomen, maar ik wist nog niet, wat ik mij daarmee zelf aangedaan had. Dat zou mij pas later duidelijk worden. Professor Blancquaert wist het blijkbaar maar al te goed. Hij vroeg mij met mej. dr. A. R. Hol samen te werken, zij had de nodige ervaring met zulk atlas-werk al opgedaan, een ervaring, die mij ontbrak. Bovendien vond professor Blancquaert het gebied dat deze atlas zou bestrijken, en het aantal plaatsen, dat voor dit deel bewerkt moest worden, te groot voor mij alleen. Ik heb de voorgestelde samenwerking met mej. Hol uiteraard graag aanvaard en toen wij eenmaal met de opnemingen begonnen waren in hoge mate leren waarderen. Ik zal de instructieve gesprekken met haar in Ingen en de vele nuttige wenken, die zij mij per brief deed toekomen, niet licht vergeten. Over de vriendelijke gastvrijheid en de oprechte hartelijkheid, waarmee zij mij meermalen heeft ontvangen, kan ik op deze plaats moeilijk uitweiden. Laat ik er daarom maar mee volstaan ook deze menselijke kant van mijn betrekkingen met haar nog eens genoemd te hebben. Maar nu dan onze atlas eindelijk voltooid is, had ik er toch behoefte aan mej. dr. A. R. Hol op zijn minst met zo'n paar persoonlijke woorden te gedenken.

Ik zinspeelde er in de aanhef op, dat mijn onervarenheid mij lelijk parten speelde, toen ik de verzorging van deze atlas wat al te gretig op mij nam. Daar mag evenwel niet uit afgeleid worden, dat ik dat werk niet tot het laatst toe met genoegen gedaan zou hebben. Wat ik niet had voorzien, was de tijd, die het hele karwei, te beginnen met het maken van afspraken voor een opname ter plaatse tot de correcties van de laatste drukproef, zou gaan verslinden. Maar om niet tot onredelijke jammerklachten te vervallen, daar is immers geen reden voor, zeg ik er alleen maar van, dat een en ander mij nogal is tegengevallen. Ik neem overigens wel aan, dat het alle medewerkers van professor Blancquaert en professor Pée net zo vergaan is. Misschien kan deze voor de inleiding verder onbelangrijke zijsprong toch een aanvaardbare verontschuldiging voor het late verschijnen van onze atlas zijn.

Het lag aanvankelijk in de bedoeling ongeveer 100 plaatsen te bewerken. Mej. Hol zou zich belasten met het westelijke en het zuidelijke deel van ons gebied, wat ruwweg gezegd betekent met de Veluwe en met de zuidelijke Achterhoek. Het overige deel kwam voor mijn rekening. Nauwkeurige afspraken voor de verdeling van onze taken maakten wij echter niet. Dat moest tenslotte een kwestie van nader overleg worden. Het aantal opgenomen teksten is tot 150 gestegen. Die nogal sterke uitbreiding is pas tot stand gekomen na het overlijden van mej. Hol, toen het verzamelde materiaal voor publikatie gereed gemaakt moest worden. Wij beschikten toen over 47 persklare teksten van mej. Hol. Het bleek echter, dat er hinderlijke leemten waren blijven bestaan tussen de door haar en door mij bewerkte gebieden. Het was natuurlijk noodzakelijk die leemten te vullen. Bovendien leek het mij wenselijk nog een aantal plaatsen aan de oorspronkelijk vastgestelde lijst toe te voegen om een wat meer regelmatige spreiding van de opnemingen over het gebied te verkrijgen. Het is intussen heel wel denkbaar, dat ik, naar het oordeel van sommigen althans, bij het streven naar dat doel overdreven heb. Ik herinner in dit verband alvast aan de „dringende toelichting” op „Blancaerts Reeks Nederlandse Dialektatlassen” van professor Pée in *Taal en Tongval*, 23, 1971. Straks zal ik in ander verband op die toelichting nog terugkomen. Pée wijst er aan het slot van zijn betoog met nadruk op, en naar mijn mening volkomen terecht, dat „dialektatlassen geen eindpunt, maar een vertrekpunt zijn”. Als ik nu deze woorden tot de mijne maak, dan wil dat zeggen, dat mijn streven naar een evenwichtiger spreiding van de bewerkte plaatsen over ons gebied, waardoor het aantal opnemingen aanzienlijk steeg, misschien meer vertrekpunten schept, maar toch zeker ook de mogelijke wegen naar het eindpunt scherper markeert. Een atlas als deze lost weliswaar geen problemen op, hij roept allereerst problemen juist te voorschijn, waar die nog niet vermoed werden, en meer opnemingen doen de kans op meer problemen stijgen, maar zo'n atlas levert op zijn manier toch ook weer een bijdrage tot de beantwoording van de gerezen vragen, en een groter aantal gegevens maakt die bijdrage alleen maar waardevoller, naar het mij lijkt. Ik meende daarom, dat de uitbreiding van het aantal bewerkte plaatsen opwoog tegen het gevoelige bezwaar van heel wat werk meer en de latere verschijning van dit deel, die daar het onvermijdelijke gevolg van was.

Zoals gezegd, de uitbreiding van het aantal opnemingen kwam tot stand na het overlijden van mej. Hol. Dat wil in feite zeggen, dat haar medewerking tenslotte beperkt moest blijven tot de 47 teksten, die zij nog wel persklaar had kunnen maken. Aan het opschrift van de teksten — plaatsnaam en plaatsnummer — die door mej. Hol werden opgenomen, is een tussen haakjes geplaatste H toegevoegd — Harderwijk F. 108 (H.) —, ter onderscheiding van de plaatsen die door mij bewerkt zijn. Het zal de gebruikers van deze atlas meteen opvallen, dat in de teksten van mej. Hol veel meer bijzondere gegevens, die in de zinnen van Blancaert niet voorkomen, opgenomen zijn, dan in die van mij. Ik heb mij in haast alle gevallen bepaald tot de zinnen, zoals zij in de vragenlijst hierachter zijn weergegeven. Daar vindt men dus ook enkele kleine wijzigingen in de oorspronkelijke tekst van Blancaert, die voor een juister begrip of voor een vlottere beantwoording van sommige vragen wenselijk

bleken. Bij vraag 5 heb ik buiten de zin van Blancquaert om nog geïnformeerd naar de betekenis van *brood* en bij vraag 36 naar de naam van *het klokhuis* van een appel of een peer. Aan de algemene vragen aan het eind van de vragenlijst heb ik bovendien toegevoegd de vraag naar de naam van het *centrum* van de betreffende plaats, naar het al of niet in gebruik zijn van een uitdrukking als *ik ga naar de stad*, waarmee een bepaalde stad bedoeld wordt, en naar de namen van de onderdelen van de betreffende gemeente. Het leek mij onjuist deze vragen ook nog eens te stellen in de plaatsen, die mej. Hol al bewerkt had, en de uitkomsten in haar teksten te verwerken. Ik had immers niet altijd dezelfde zegslieden kunnen bereiken en bovendien zouden er verwarrende verschillen in de wijze van noteren zijn ontstaan.

Ik ben er mij wel van bewust, dat ik met dat laatste een lastig en voor deze atlasen ook teer onderwerp aanroer. Maar er zijn nu eenmaal een paar essentiële verschillen tussen de notatie van mej. Hol en die van mij blijven bestaan. Die verschillen konden helaas niet meer in overleg met haar weggewerkt worden. Mej. Hol heeft in aansluiting bij het systeem van diakritische tekens volgens Blancquaert gebruik gemaakt van de tekens *·* en *˘* voor ronding en over-ronding en voor ontronding of minder dan normale ronding. Ik heb dat niet gedaan, maar mij in waarschijnlijk vaak overeenkomstige gevallen bediend van *·* en *˘* voor meer naar achteren en meer naar voren gesproken klanken. Dat betekent dus, dat *i*, *e*, *ɪ*, *ɛ* voor kunnen komen als *i·*, *e·*, *ɪ·*, *ɛ·*, als die klinkers voor mijn gehoor naar *y*, *ø*, *Δ*, *œ* zweemden, dat *y*, *ø*, *Δ*, *œ* voor kunnen komen als *y˘*, *ø˘*, *Δ˘*, *œ˘* en als *y˘*, *ø˘*, *Δ˘*, *œ˘* al naar gelang zij zich maar weinig onderscheiden van *u*, *o*, *u*, *ɔ* of *i*, *e*, *ɪ*, *ɛ*, en tenslotte, dat *u*, *o*, *u*, *ɔ* kunnen voorkomen als *u˘*, *o˘*, *u˘*, *ɔ˘*, als zij gingen lijken op *y*, *ø*, *Δ*, *œ*. Het verschijnsel van over-ronding is mij maar hoogst zelden opgevallen. Als ik het meende waar te nemen heb ik weer het teken *˘* voor meer naar achteren gebruikt.

Een tweede verschil tussen de notatie van mej. Hol en die van mij betreft gevallen als *kan̄* en *kan*. voor Ndl. *kunnen*. De eerste notatie is die van mej. Hol, de tweede is van mij. Ik zou alleen maar dan *kan̄* schrijven, als ik twee maal de klank *n* waarnam en de tweede *n* syllabische waarde had. Ik ben tot de notatie *kan*. gekomen, omdat ik maar één *n* en die van langere duur meende te horen. Voor mijn gehoor bestond dus, om een ander voorbeeld te noemen, het verschil tussen *kum* en *kum̄*. voor Ndl. *kom* en *komen* alleen maar in het lengteverschil van de slot-*m*. Afgaande op wat ik meende te horen heb ik daarom Ndl. *krijgen* dus ook genoteerd als *kri:gan*, *kri:gn̄*, *kri:gn̄*, *kri:gn̄* of *kri:n̄*.

Het derde verschil, dat zich tussen de schrijfwijze van mej. Hol en die van mij kan voordoen, hangt samen met de invloed van *r* op de voorafgaande lange klinkers *o*, *ø*, *e*: en *ɔ*, *œ*: *ɛ*:, waarmee ik niet bedoel de invloed op de kwantiteit, maar op de kwaliteit van deze klinkers. In de meeste Gelderse en Overijsselse dialecten worden *o*, *ø*: en *e*: voor een volgende *r* meer open uitgesproken, maar niet zo open, dat zij met *ɔ*, *œ*: en *ɛ*: samenvallen. Nog in overleg met professor Blancquaert waren wij aanvankelijk overeengekomen, dat *o*, *ø*: en *e*: voor *r* niet van het diakritische teken *˘* voor meer open voorzien hoefde te worden, omdat er op grond van de Nederlandse uitspraak van *o*, *ø*: en *e*: voor *r* geen onjuiste interpretatie mogelijk zou zijn. Blancquaert noteerde Ndl. *hoor*, *deur* en *peer* in zijn Practische Uitspraakleer van de Nederlandse

Taal in overeenstemming met die opvatting dan ook als *ho:r*, *dø:r* en *pe:r* of ook als *ho:ər*, *dø:ər* en *pe:ər*, terwijl ik die woorden uitspreek als *ho·r*, *dø·r* en *pe·r* of *ho:ər*, *dø:ər* en *pe:ər*. Maar nog helemaal afgezien van deze verschillende transcripties lijkt mij juist op grond van de Nederlandse uitspraak verwarring bij de interpretatie van *o*, *ø* en *e* voor *r* wel degelijk mogelijk. Ik meen, dat lang niet door alle Nederlanders *o*, *ø* en *e* voor *r* meer open, integendeel door velen meer gesloten uitgesproken worden, dus als *ho·r*, *dø·r* en *pe·r* of *ho:ər*, *dø:ər* en *pe:ər*. Volgens de uitspraak van sommige radio-sprekers en nieuwslezers zou ik deze woorden zelfs eerder als *hu·r*, *dy·r* en *pi·r* noteren.

Maar ook daarmee zijn wij nog niet aan het eind van de moeilijkheden. In mijn eigen dialect, dat van de Overijsselse veenkolonien, evenals in andere Gelderse en Overijsselse dialecten, worden *o*, *ø* en *e* voor *r* meer gesloten uitgesproken, maar niet zo gesloten dat zij met *o*, *ø* en *e* samenvallen. Maar deze meer gesloten uitspraak heeft wel tot gevolg, dat *o*, *ø* en *e* voor *r* samenvallen met *o*, *ø* en *e* voor *r*. Om een voorbeeld te geven, Ndl. *aren* en *oren* zijn in deze dialecten beide *o·rən* of *ø·rən*, en zo is ook de *ø* in *gevø·rlek* gelijk aan de *ø* in *dø·rə* voor Ndl. *gevaarlijk* en *deur*. Nu is echter de invloed van *r* op de voorgaande klinkers *o*, *ø*, *e* en *o*, *ø*, *e* niet overal gelijk. Vooral in de dialecten van de Achterhoek komen nogal eens verschillende ontwikkelingen voor. Zo meende ik de klinker in *vø·r*, Ndl. *voor*, in Kotten M 15, te horen als *ø·r*, *œ·r* en als *œ·r*. Uit de bestaande verschillen in de Nederlandse en in de dialectische uitspraak van de genoemde klinkers voor *r* moet wel volgen, dat een uniforme transcriptie, die gebaseerd is op een veronderstelde Nederlandse uitspraak, onjuist is. Een dergelijke gemiddelde transcriptie zou trouwens ook in strijd zijn met de wijze, waarop Blancquaert wilde, dat het gehoorde weergegeven werd. Mej. Hol heeft zich natuurlijk, net zo goed als ik, aan dit principe gehouden, maar een opnemer kan het gehoorde alleen maar weergeven door het voortdurend met zijn eigen uitspraak te vergelijken. Zijn eigen uitspraak is voor hem de enige norm, aan de hand waarvan hij de gehoorde klanken moet determineren.

Hiermee raak ik aan een fundamenteel probleem van de Reeks Nederlandse Dialektatlassen, dat zich in bijzonder sterke mate doet gelden voor deze atlas van mej. Hol en mij, evenals voor de andere atlassen, die door meer dan één auteur geschreven zijn. In het hiervoor al genoemde artikel in *Taal en Tongval* roert Pée deze zaak ook aan. Hij zegt, dat Blancquaert alleen door de nood gedwongen een beroep op medewerkers heeft gedaan. Dat klinkt natuurlijk niet vleiend voor die medewerkers, die zich toch veel moeite getroost hebben om zijn werk tot een (goed?) einde te brengen. Maar ik begrijp best, dat Pée en Blancquaert dat zo niet bedoeld hebben. Ik ben het om één zeer bepaalde reden wel met Blancquaert eens. Als hij alle atlassen zelf had kunnen schrijven, dan zouden de gebruikers bij de interpretatie van de teksten een stevig houvast gehad hebben aan zijn uitspraak, die zij o. a. uit zijn Practische Uitspraakleer konden kennen. Met die kennis toegerust zou het dan niet zo moeilijk geweest zijn vast te stellen, wat hij met zijn transcriptie bedoelde. Nu echter verschillende auteurs aan de atlassen gewerkt hebben, is het lang niet altijd eenvoudig vast te stellen welke klanken een transcriptie voor moet stellen. Om een andere,

evenzeer bepaalde redenen ben ik het echter met de opvatting van Blancquaert geheel en al oneens.

Pée legt in zijn artikel ook nog eens uit, waarom hij met Blancquaert principieel van mening verschilde over de vraag of een opnemer het op te nemen dialect al of niet moet kennen. Pée zegt er vast van overtuigd te zijn geraakt, dat „men slechts betrouwbare opnamen kan maken van dialecten die nauw verwant zijn met het dialect dat men zelf goed kent”. Blancquaert dacht daar volgens Pée heel anders over. Ik ben het helemaal met Pée eens, zozeer zelfs, dat voor mij het bezwaar van de verschillende medewerkers niet eens meer zo zwaar weegt. Ik ben er wel haast van overtuigd, dat de atlanten aan betrouwbaarheid zouden hebben ingeboet, als alle teksten van de hand van één auteur, hij mocht nog zo goed geoefend zijn, waren geweest. Het is immers een niet te overschatten voordeel voor een opnemer, dat hij ongeveer weet, welke antwoorden hij op zijn vragen kan verwachten. Dat geeft hem niet alleen de mogelijkheid zo nodig door navragen corrigerend te werken, afwijkingen van wat hij verwachtte te horen vallen hem ook meteen op, waardoor hij scherper en nauwkeuriger kan waarnemen. Het ligt voor de hand, dat hij getraind moet zijn in controlerend en vergelijkend luisteren om het gevaar van reïnterpreterend neerschrijven te ontlopen.

Ik laat nu deze kwestie verder rusten om te proberen mijn transcriptie nog wat nader toe te lichten. In mijn eigen dialect onderscheid ik heel duidelijk tussen lange en korte klinkers, volgens deze, niet in de eerste plaats fonologisch bedoelde systemen :

	a	a:
ɛ	œ	ɔ
ɪ	Δ	ʊ
i	y	u
	e:	ø:
	e:	o:
	i:	y:
		u:

Van de lange klinkers zijn ε : en œ : fonologisch varianten, maar in nauw verwante dialecten van de Vechtstreek zijn deze klinkers fonemen. Mijn notatie van de klinkers berust op deze systemen, waarbij het onderscheid tussen kort en lang zo evident is, dat het voor mijn gehoor prevaleert boven verdere onderscheidingen als meer open, meer gesloten, meer naar achteren of meer naar voren. Die onderscheidingen zijn overigens aan de systemen ook eenvoudig af te lezen. Een en ander heeft voor mijn notatie tot gevolg gehad, dat ik de ɪ , Δ en ʊ alleen voor kort gerealiseerde klinkers heb gebruikt en dat e , ø en o zonder lengtetekenen, wat ik in enkele gevallen onder bepaalde accentverhoudingen meende te moeten schrijven, voor mijn gehoor toch nog enigszins langer zijn dan ɪ , Δ en ʊ .

Uitgaande van beide klinkersystemen zal het duidelijk zijn, dat ik grote moeilijkheden ondervonden heb bij het onderscheiden van de klanken, die tussen a en ε en tussen a : en ɛ : liggen. Het betreft hier immers klanken, die ik niet gebruik en die ik blijkbaar daardoor ook maar met de grootste moeite opmerk. Ik verheel mij niet, dat ik er met deze klanken meer dan eens naast gegrepen kan hebben. In een artikel *Structuurgeografie in Overijssel*, Driem. Bl., 22, 1970, heb ik een en ander over het voorkomen van bedoelde klanken meegedeeld en er onder alle mogelijke voorbehoud ook een kaartje van gepubliceerd.

Eveneens in samenhang met wat ik hiervoor over de klinkersystemen zei, moet ik nog een opmerking maken over de gesloten klinkers *i*, *y* en *u*, die voor mij, ook fonologisch, kort en lang kunnen zijn. Ik noteer daarom in mijn eigen dialect *zi:t* voor Ndl. *ziet*, *ly:t* voor Ndl. *luit* en *hu:t* voor Ndl. *hoed*. Maar ik denk, dat iemand, die zulke lange klinkers niet in zijn eigen taal kent in oppositie tot de overeenkomstige korte, eerder dan ik een tweetoppig accent of zelfs *zi:et*, *ly:at* en *hu:at* meent waar te nemen, waarschijnlijk ook werkelijk zo hoort. Voor de gesloten klinkers in de Oostnederlandse dialecten en wat er aan hun voorkomen zoal vastzit mag ik verwijzen naar mijn bijdrage aan het Willem Pée-nummer van de Driem. Bl., 23, 1971, *Over ie, uu en oe in de Oostnederlandse klinkersystemen*.

Tot slot nog iets over mijn transcriptie van de *r* in verschillende posities. De *r* komt heel vaak sterk gereduceerd te voorschijn. Voor Ndl. *paard* heb ik genoteerd *pe:rt*, als ik meende nog iets van de *r* waar te nemen, maar meestal moest ik *pe:ret* schrijven, soms ook *pe:rat*, waarin de gebruiker al gauw de klein gedrukte tekens met *r* in verband zal brengen. Een woord als *re:ren* voor Ndl. *schreeuwen* heb ik geschreven als *re:rn*, *re:rn* en ook als *re:ran* of *re:ran*, in welke laatste gevallen de mogelijke syllabische slot-*n* al wordt uitgedrukt door de reductieproducten van *r*.

Ik hoop, dat ik met deze uitweidingen over de gebruikte transcriptie de gebruikers voldoende van dienst geweest ben, al ben ik mij er wel van bewust, dat ik bij lange na niet alle moeilijkheden heb kunnen bespreken, laat staan kunnen oplossen. Zo laat ik de problemen in verband met het weergeven van assimilatie- en sandhiverschijnselen liefst zo veel mogelijk terzijde. Zulke verschijnselen waren niet altijd duidelijk genoeg te horen of duidelijk genoeg weer te geven. In mijn teksten kan men in dit opzicht moeilijk meer vinden dan een benaderingspoging. En zo is er meer belangrijks niet ter sprake gekomen. Laat echter de gebruiker ervan overtuigd zijn, dat ik getracht heb zo nauwkeurig mogelijk neer te schrijven, wat ik dacht te horen, zoals ik er van overtuigd ben zowel in het nauwkeurig horen als in het nauwkeurig neerschrijven niet altijd geslaagd te zijn.

Een typisch voorbeeld van wat Pée bedoelt met zijn waarschuwing in verband met gebruik van een dialektatlas als „vertrekpunt” vindt men hier in de toelichtende beschrijving bij de aanspreekvorm *du* en *di* naast *i* en *u*. Ik moest die beschrijving uiteraard zeer beknopt houden. Dat betekent in dit geval, dat er een onvolledige voorstelling van zaken gegeven werd, niet meer dan een globale aanduiding. De gegevens, die men voor het gebruik van deze aanspreekvormen vindt, zijn beslist onvoldoende om er zonder meer houdbare conclusies uit te trekken. Daarvoor is nader onderzoek onontbeerlijk.

Een gelijksoortige opmerking moet ik maken over het gebruik van „*hij*” voor een vrouwelijk persoon. In de meeste teksten werd „*zij*” gebruikt, in enkele werd naast „*zij*” ook „*hij*” opgegeven. De zegslieden kenden bijna allen wel het gebruik van „*hij*” in bedoelde gevallen, maar wezen het meestal af als onbeschaafd. Dat was het dan natuurlijk alleen maar in hun oren. Ook werd het vaak als niet voorkomend afgewezen, hoewel ik daarvan toch niet overtuigd was. De atlas geeft dus op geen stukken na een bruikbaar overzicht van dit in Overijsel en Gelderland vrij algemeen bestaand gebruik.

Nog een enkel woord over het totstandkomen van de opnemingen. Voor de meeste opnemingen heb ik gebruik gemaakt van een bandrecorder. Over de voordelen voor de zegslieden en voor de auteur hoef ik hier niets te zeggen. Een opneming die ter plaatse geschreven werd, kostte de zegslieden al gauw drie uur van hun voor zulke zaken blijkbaar steeds schaarser wordende beschikbare tijd. Twintig jaar geleden was het niet bijzonder moeilijk in Overijsel en Gelderland twee of drie zegslieden gedurende een middag of een avond bij elkaar te brengen voor een opneming. Nu lukt dat alleen maar met meer moeite en dat is niet het gevolg van een tanende belangstelling voor het dialect. Die belangstelling is niet verminderd, integendeel, ben ik geneigd te zeggen, maar tijd is een kostbaar artikel geworden, waar men zuinig op is.

Bij de keuze van de zegslieden heb ik aan mannen of vrouwen geen voorkeur gegeven. Wel heb ik zo goed als zonder één uitzondering de ervaring opgedaan, dat vrouwelijke zegslieden sneller begrepen, wat de bedoeling van een opneming was, het dialect beter beheersten, minder beïnvloedbaar en ook minder beïnvloed waren dan mannelijke. De opnemingen, waaraan vrouwen meewerkten, behoren over het algemeen tot de beste en de meest betrouwbare. Wat, tot troost van alle mannen en tot geruststelling van de gebruikers van de atlas, weer helemaal niet wil zeggen, dat opnemingen met alleen maar mannelijke zegslieden beslist van mindere kwaliteit moeten zijn. Heel jonge en heel oude zegslieden bleken in vele gevallen, afgezien uiteraard van individuele verschillen, niet de meest geschikt te zijn.

Aanvankelijk stelde ik de zegslieden wel een Nederlandse vragenlijst ter hand, ook sprak ik de vragen in mijn eigen dialect voor. De eerste manier van opnemen voldeed mij al gauw niet. De opnemingen duurden er vaak onnodig lang door. De zegslieden werden te veel afgeleid door de geschreven tekst en zij begrepen sommige vragen niet, waardoor toelichtingen toch weernodig waren. Merkwaardig genoeg bracht het voorspreken in mijn eigen dialect van de teksten de zegslieden nogal eens in de war of zij antwoordden met de opmerking, dat zij een betreffende zin net zo zouden zeggen. Dat was dan lang niet altijd het geval, wat bij aandringen op naspreken wel bleek. Meer dan eens vroegen de zegslieden dan ook of ik de vragen in het Nederlands wilde stellen. Dat deed ik in de vorm, die ik in de hierbij gepubliceerde vragenlijst heb weergegeven.

Mij rest tenslotte mijn oprechte dank uit te spreken aan allen, die mij bij het totstandkomen van deze atlas geholpen hebben. Dat zijn natuurlijk in de eerste plaats de zegslieden, die geduld genoeg opbrachten om elke opneming te doorstaan. Dat zijn mijn medewerkers van het Nedersaksisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen, de heren Nanninga en Vording, die mij hielpen bij de correcties en de voorbereidingen voor de samenstelling van het register. Dat zijn de medewerkers van het Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie van de Rijksuniversiteit te Gent, waar de teksten van mej. Hol mede gecorrigeerd en waar de kaarten getekend werden. Dat zijn de zettters en de drukkers van de Drukkerij N.V. George Michiels te Tongeren, van wie ik de eersten bewonder voor de wijze, waarop zij zich door het verschrikkelijk moeilijke zetwerk en de correcties hebben heengeslagen. Dat is, zeker niet op de laatste plaats, ook de Nederlandse Organisatie voor Zuiver-

Wetenschappelijk Onderzoek, zonder wier financiële bijstand de uitgave van deze atlas eenvoudig niet mogelijk zou zijn geweest. En dat zijn zij, die ik daarom met opzet als de laatsten noem, omdat hun aandeel in het hele werk voor mij niet alleen een gewaardeerde hulp, maar vooral ook een scherpe prikkel was om het aan te vatten en te voltooien, wijlen professor Blancquaert en professor Pée.

Zuidhorn, oktober 1971

H. Entjes